

A pokolban is vannak fények

Beszélgetés Száraz Miklós Györggyel

Lehet-e kerek történetet írni úgy, hogy minden befejezetlenül maradjon? Írhat-e úgy egy magyar író, hogy abban ne legyen benne Trianon? Miért rossz a mű, ha bizakodó? – emlékezetéről, örményekről, múltáról, álom és irodalom viszonyáról Száraz Miklós Györggyel beszélgettünk.

– Nemrég láttam a PIM-esek által rólad készített összeállítást, amelyben külön kihangsúlyozták, hogy viszonylag későn indultál prózaíróként, de már teljes fegyverzetel álltál elő. Íróember fiának lenni valószínűleg nem teszi könnyűvé az íróvá válást – mennyire volt ennek a ténynek szerepe a késeinek titulált indulásban?

– Ezt a „teljes fegyverzetet” Juhász Ferencnek köszönhetem, aki – miután Szepesi Attila odaadta neki egy novellámat, amit azonnal közzölt is az Új Írásban – kérte volna a többi írásomat, és nem hitte el, hogy nincs több. „Ahonnan ez jött, ott lennie kell másnak is, nem létezik, hogy nincsen.” Pedig nem volt. Akkoriban, azt hiszem, éppen filmrendező akartam lenni. Író nem. Így aztán nem is írtam, vagyis nagyon ritkán.

Persze ez sem egészen igaz, ahogy semmi sem egészen az, mert írtam kölyökkoromban is. Tíz-tizenkét évesen krimiket meg rémtörténeteket, kalózkalandókat. Nagy nekibuzdulással és kevés kitartással. Imádtam a ponyvát. Az igazi, régi ponyvát, a Filléres füzeteket. A nagyszüleim megőrizték a régi, két háború közti

újságévfolyamokat. Az 1920-as évek Képes Krónika-számai például tele voltak Conan Doyle, Edgar Wallace, Sam Scoville és mittudoménkicsodák folytatásos kaland- és bűnügyi történeteivel. Belekezdtem több ilyenféle regény megírásába, az egyiknek azt a fantáziadús címet adtam, hogy *Morgan és az arany*. Erre emlékszem, mert a szüleim sokáig megőrizték. Nagy lendülettel belekezdtem, aztán a nyolcadik-tizedik oldalnál eluntam. Akkor még nem tudtam, hogy a próza munka is. Tizennyolc-húszévesen verseket írtam. Nyilván szerelmes, életunt és dühöngő verseket. Egy részüket az újabb és újabb kedveseim semmisítették meg mint „bűnjelet”. A többit pedig biztosan én magam. Feltehetően borzalmasak voltak.

Hogy apám írósága mennyire tartott vissza vagy inspirált, nem tudom. Óvodás koromtól egészen addig, amíg az egyetemen is felvettem a régészet szakot, történész-régész, esetleg könnyűbűvár-régész akartam lenni. Ez biztos. Író nem. Színész sem. Az is biztos, hogy az egyetem utolsó évében felvételiztem a Színház- és Filmművészeti Egyetemre. Filmrendező szakra.

Végig is jutottam, volt vagy hatszáz jelentkező a hat helyre. Meg vagy tíz forduló. Az utolsó tízben még benne voltam, és Gábor Pál asszisztensi állást ajánlott. Megkérdeztem Makk Károlyt, hogy mit csináljak, ő meg lebeszélte a filmről. Nem Gábor Pál miatt, hanem mert üresjáratnak gondolta az asszisztenskedést. „Ha jó vagy, nem engedünk tovább, mert nincs jó asszisztens, ha rossz vagy, akkor meg azért akadsz el. Ha meg rendezőnek születél, úgyis az leszel.” Eldöntöttem, hogy nem születtem annak. Azt hiszem, nem apám miatt „késtem”, ha késtem. Nem tudtam, mit akarok. Amikor megtudtam, hogy halálos beteg, leukémiás volt, úgy éreztem, jó lenne megnyugtatni, mielőtt meghal. Megmutatni neki, hogy nem vagyok reménytelen, lusta disznó. Elmentem üzemi-lap-újságírónak. Belekezdtem egy filmregénybe. Tudtam, hogy nem forgatókönyvet írok. Sosem lesz belőle film. Próza lesz, olvasnivaló. A mozgó kamera szemszögéből írtam meg az egészet. Például amíg a főhős csapja a szelet egy éjszakai bárban a pult mögött hervadozó pincérnőnek, az alatt a kamera végigvonul lassan a hatalmas kávégépen. Lassan, közlőről, centiről centire. Kerekek és karok és gőzt fújó szelepek szövevényén, akár egy hatalmas gőzmozdonyon. Közben a hős nyomja a sódert... Szerettem volna, ha apám még olvashatja. Nem sikerült, pár héttel hamarabb halt meg, mint hogy befejeztem volna. Azért befejeztem. Aztán kidobtam az egészet.

Ilyesféle szikrákról tudok, ha ugyan szikrák. Ezekről olyan sokszor beszéltem már, hogy azt sem tudom, úgy volt-e valóban, vagy García Márqueznek van igaza, aki azt írja, hogy így történt, mert így írtam meg. Megnyugtat, ha eszembe jut, hogy Kosztolányi állandóan attól rettegett, hogy reggelre kelvén már nem költő. Az is vigasztaló, hogy Örkény számtalanszor nyilatkozta, hogy nem szeret írni, mert fárasztja, csak hát mit tegyen, ha egyszer író lett, írnia kell. Ráadásul írás közben mindig retteg, hogy elrontja a mű közepét vagy a végét. És

akkor persze az egész rossz, nem csak a közepe meg a vége. Az is bizonytalansággal tölti el, hogy sosem tudja, mi következik, merre kanyarodik az írás. Ez az állandó feszültség nyomasztja. És persze azt is elmondja, hogy ugyanezekért jó írónak lenni. Mert minden bizonytalan, soha sincs megnyugvás. A közlés után meg jön a nyilvánosság feszültsége. Engem vigasztal, ha arról olvasok, hogy a nagy elődök is kételkedtek. Sérülékenyek voltak, időnként léhák és bizonytalanok. Bennük is élt a fehér papír rettenete. Nem minden író lesz úgy, hogy írónak születik, mert másként nem is történhetett volna.

– *2016-ban Apám darabokban címmel jelenik meg nagyregényed: dokumentumregény, aparegény, nem is tudom pontosan. De mindenképp ott húzódik mögötte az apához való viszony...*

– *Az Apám darabokbant nem az apa-fiú kapcsolat miatt, nem is apám írósa miatt írtam meg. Kifejezetten helyre kellett tennem, fel kellett tárnom és át kellett gondolnom dolgokat. És ez nekem, íróként, így volt a legkönnyebb. Ha véletlenül leügnök-könyvezik a regényemet, akkor a kedélyállapotomtól függően hol nevettek a leegyszerűsítő butaságon, hol felpaprikázodom, és dühösen kikérem magamnak. Apám nem volt ügnök. Ha az lett volna, azt így vagy úgy tudomásul veszem, de nem írom meg. Nem szégyenérzetből vagy titkolózásból, hanem mert az tiszta sor, nincs bizonytalanság. Emberként és a fiaként persze érdekelt volna, de íróként nem.*

– *Mert íróként csábítóbb, ha valami nem fehér-fekete, vagy ha jótékony homály, köd fedi? Mint a Lovak a ködben című regényedben? Vagy Az álomvadászban, ahol álom és valóság határmezsgyéjén ingadozunk? Rengeteg a kérdő mondat benne, ami valószínűleg az álom természetéből is fakad, de nem csak – szükségképpen álomvadász-szá válik az író? Mi volt számodra Az álomvadászban a legfontosabb kérdés, amiért belevágtál ebbe a könyvbe?*

– *Hogy tudok-e kerek történetet írni úgy, hogy mindent befejezetlenül hagyok. Még rövi-*

Páskándi Géza, anyám, apám és én, 1972 karácsonyán

debben: lehet-e a regény olyan töredezett, mint maga a létezés. Körülöttünk, az érzékelésünk miatt, minden töredékes. Mindenki, minden ember, a cipész vagy az árufeltöltő is, maga kerékít magának kerek történeteket. Fantáziál, vagyis teremt minden ember. Szünet nélkül. Egész életében. Az analfabéta is. Mert a fejében folyamatosan kikerekedik valami. A kollégáról, akiről azt hiszi, utálja őt. A barátnőjéről, akiben feltétlenül bízunk, vagy akire kétségbeesetten féltékeny. A kocsmában a pultosról, aki... A buszsofőről, aki... A tévében feltűnt, kérész életű sztárocskáról, akiről azt feltételezi... Ez izgatott, ez a töredékesség. Ettől persze írhattam volna a bélyeggyűjtésről vagy a madárhangokról is. Szóval, talán mégis az a lényegesebb, hogy mindig izgattak, érdekeltek az álmok. Közhely, hogy mások álmai mindenkit felettébb

untatnak. Akkor az a mindenki igen fantáziátlan. Mert tudom, hogy a saját álmai lenyűgözik. Akkor is, ha azt állítja, sosem álmodik. Érdekel az álom. Mindig is érdekelt. Nem csak a csodái, hogy nincs az a játék, nincs az a vidámparki rémületet keltő eszköz, ami felérne a hatásával. A jóslás része pedig egyáltalán nem érdekelt. Illetve jungi értelemben igen. Az álom út a tudattalanba. Jel a tudattalanból. És mint ilyen, nagyon is van jelentősége. De ez nem jóslás, hanem figyelmeztetés.

– *Így történt, mert így írtam meg, mondd – az olvasó pedig eldöntheti, hogyan olvassa őket. A kortárs magyar prózában eléggé népszerű az emlékezetirodalom: hogyan lesz az emlékekből irodalom, mennyire kérdés ez számodra?*

– Tudjuk, hogy semmi sem megismerhető. A jövő bizonytalan. Tervezünk, és az isteni aka-

rat, a balszerencse vagy jószerencse közbeszól. A jelenről tapasztaljuk, hogy megismerhetetlen. Amiben élünk, azt sem ismerjük. Amit minden nap látunk, azt is ahányan vagyunk, annyiképpen értelmezzük. Az emlékezés is ilyen. Egy biztos csak: hogy semmi sem úgy volt. Ezt mindenki megtapasztalja, ha az ünnepi asztalt körülülő rokonok emlékezni kezdenek. Rögtön kiderül, hogy nem akkor volt, nem balra volt, nem ő volt. Az író a mestersége miatt sűrűn találkozik ezzel a jelenséggel. Mindegy, hogy Térey, Bereményi, Szabó Dezső, Proust, Capote vagy James Joyce. Amit fikciónak hiszünk, arról kiderül, hogy igaz. Amire megesküdnénk, hogy igaz, az a fantázia szüleménye. Ezt lehet boncolgatni, és lehet nem törődni vele. Lehet vele játszani, vagy lehet figyelmen kívül hagyni. És lehet azt is mondani, hogy úgy emlékszem, tehát úgy történt. És akkor minden leírt szó igaz.

– *Nem a szavak igazságértéke érdekelt volna, hanem hogy az emlékezet hogyan alakítja a nyelvet, íróként hogyan használható fel a hozott anyag?*

– A legjobb írók, a legjobb festők nem törődnek a hitelességgel. A hitelesség egyszerre nélkülözhetetlen és érdektelen. Mindennél fontosabb, hogy az olvasó hitelesnek érezze, amit olvas. Elhiggye. Hiteles az, amit az olvasó elfogad. Mindegy, hogy krimi, fantasztikus történet, életrajz, kaland, mese. A *Robinson Crusoe* istentelen realizmusát és az *Ezeregyéj* mesés Rukh madarát vagy Szindbád kalandjait is elhiszem. Ha olvasóként nem hiszem el, akkor nem szeretem, le fogom tenni. Vagyis más a való élet és az alkotás hitelessége. Szabó Dezső az *Életeimben*, ami befejezetlenségében is a legjobb műve, annyi képtelenséget hord össze, már az elején kiderül, hogy ötévesen akár érettségizhetne, szóval tele túlzással, megalomániás képzelgéssel, és ezt olvasóként tudom, mégis elhiszem. Nem Szabó Dezsőnek. A műnek. Térey szintén befejezetlen debreceni krónikája, család-története és önéletprózája egészen más természetű. Másként hiszem el, de annak is min-

den sorát elhiszem. És van olyan önéletpróza, amit nem hiszek el. Hamisan cseng. És nekem, olvasóként, mindegy, hogy azért, mert hamis, vagy azért, mert hamisnak hat. Az könnyen belátható, hogy ha egy író nagyon tisztán tesz oda valamit a maga sötét vagy világos pompájában, az biztosan hamis. Az a felszín. Mert a fekete vagy fehér díszlet mögött mindig minden ködös és árnyékos. A valóság összetett és bonyolult, tele kétségekkel, párakkal, rebbenő fényekkel, bizonytalansággal. A hívő pap érdektelen. A hitetlen pap banális. A kétségekkel teli pap vívódó ember. Ha egy mű nagyon bizakodó, az rossz. Kevésbé könnyen lepleződik le, de én előbb-utóbb ráunok a nagyon feketére, a csak sötét tónusokra is. A pokolban is vannak fények.

Az emlékezés mindig ködös. Szaggatott. Vagy kiegészítjük, vagy nem. Vagy úgy egészítjük ki, hogy elhiszük, hogy úgy is volt, vagy élünk a gyanúperrel, hogy lehetett másként is. Sokszor egészen biztosan tudjuk, hogy úgy nem lehetett, ahogy írjuk, de a regény valósága azt követeli meg, és engedelmességedünk. Az *Apám darabokban* kapcsán azt mondta nekem Spiró György, hogy kitűnő regény – lehetett volna. Ha végig úgy írom, ahogy a legjobb fejezteit írtam. Biztos vagyok benne, hogy nem akart megbántani, és tudta is, hogy nem bánt meg. Tisztában voltam azzal, amit mondott. Sőt, előre tudtam. Vállaltam. Ezt a könyvet így kellett megírnom. Tudatosan lemondtam arról, hogy elengedjem a fantáziámat. Tényregényt akartam írni. Apámról és anyámról, a családomról. Ebben a könyvben csak olyat akartam írni, ami igaz. Nem engedtem seholy, hogy elszabaduljon, kitörjön az ellenőrzésem alól. Nem volt könnyű. Kifejezetten nehéz volt. Még egyszer nem csinállok ilyet, viszont az a regény akkor is így van jól. Nem gondolom, hogy valaha át akarnám dolgozni. Hogy kerek legyen, azt is elmondom, hogy amikor idáig jutottam, Spiró is hevesen csóválta a fejét, hogy dehogy kell, nem is szabad átírni. Nyilván ő is jól ismeri, gondoltam akkor és most is, ő is járt már így, vagyis pontosan

tudja, hogy a hibátlan történet milyen ritka ajándék.

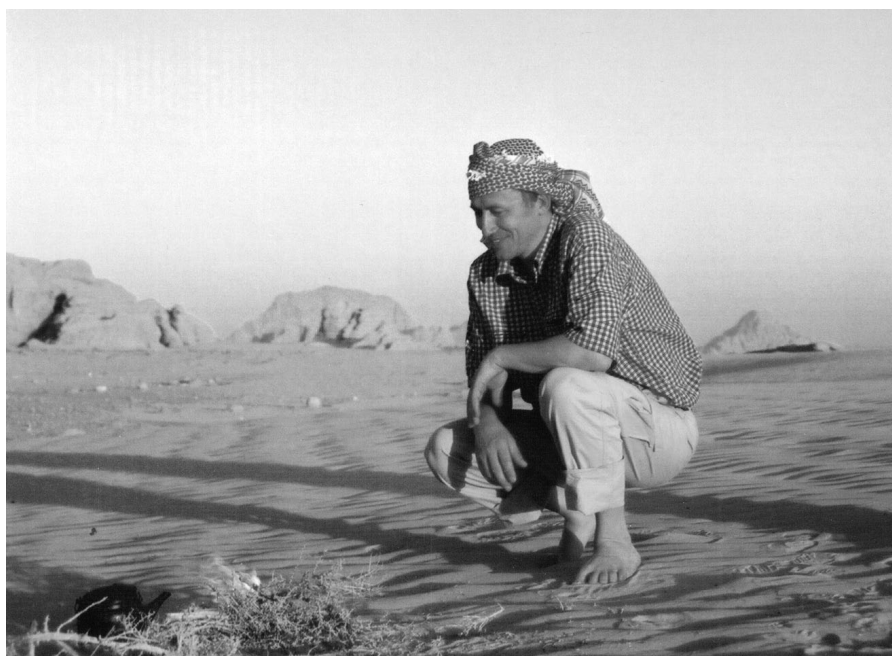
– Számodra ugyanakkor fontosak a történetek: első köteted, az Ezüst Macska után nagyregényekkel, novelláskötetekkel, albumokkal, művelődéstörténeti munkákkal jelentkezel, s legyen szó székelekről vagy a cigányokról, építészetről vagy a Dunáról, a képek mellett történeteket olvasunk – vannak-e ennek a műfajilag és tematikailag is nagyon széttartó szövegvilágnak közös pontjai?

– Nem tudom. De kell nekem ezzel törődnöm? Nyilván a személyem is összefogja ezeket. Hiszen az én agyam dolgozik az én emlékanyagommal és tapasztalataimmal akkor is, ha regényt írok, és akkor is, ha az 1700-as években épített, gigászi erdélyi fedeles fa függőhidak után nyomozok. „Mammuthidak” – így hívták őket a bontást levezénylő mérnökök. 1900 és 1910 közt bontották le mindet. Amerikában áll még egy-két hasonló. Egy Clint Eastwood-filmben is látunk egyet. Talán Iowában. Látod, ez is árulkodik. Nyomban bele is veszhetnénk. A múlt is összetarthatja. A múlt iránti vonzó-

dásom. Gyerekkorom óta. Jobban szeretem a kitaposott cipőt, mint a kényelmeset. Jobban szeretem a régi bútort, mint a modernet. Egy tengerparti faluban a sikátoros központ vonz, ahol ott a templom, a kávézó, a pékség, a kocsmá, a kikötő, a fejünk fölött száradó ruhák, a kopott kapukat labdával döngető kölykök, a kőfalón átlógó fügebokor. És nem vonz a modern, elegáns, kényelmes villanegyed. Nemcsak az én érdeklődésem, de maga a múlt is összetarthatja mindezt. Azt pedig, hogy írástechnikailag van-e közös regényben, művelődéstörténetben, esszében, azt nem tudom. De nem is kell, hogy foglalkoztasson.

– Hadd főjön a kritikusok feje, értem... Ha már a múltnál tartunk, Erdély csodái című albumodban azt írod, nehéz ma Erdélyről írni, mert Erdély mint olyan nem létezik – aztán mégis megpróbálsz. Miért nehéz beszélni Erdélyről ma, nehezebb-e, mint például Felvidékről?

– Egyformán nehéz írni Erdélyről, Felvidékről, Kárpátaljáról, Délvidékről, Kolozsvárról, Csíkszeredáról, Rozsnyóról, Beregszászról. Mert szomorú a jelenünk. Szépséges a múlt. Ott min-

A sivatagban valahol Petra környékén, 2003

den ragyogó. Ez maradt nekünk, magyaroknak. Csakhogy a szépséges múlt is hamis, önmagában a ragyogás is hamis. Megint ott vagyunk, a hitelességnél. Volt köd, ború, felhő, vér, árulás, nyomorúság, kisztílú szélhámosság is. De megszépül. A múltat mindenütt megszépíti az ember. Amerikában és Franciaországban is. Nekünk még könnyebb szépíteni akarni. És persze nekünk sokkal veszélyesebb is. A mostani sivársággal, szomorúsággal szemben nagyon-nagyon gyönyörűnek látjuk a régi Magyarországot. Kell nekünk az a gyönyörű és dicső régi Magyarország. Elő is húzkodjuk a homályból ama régi dicsőséget. Miközben tudjuk, hogy mennyország is volt, meg pokol is volt. Ez nem is baj. A mítosz, száz éve papolja ezt sok remek mítoszkutató, a mítosz nem attól jó, hogy igaz vagy hamis. Attól jó vagy rossz, hogy működik-e. Nem a hős vezérek és verhetetlen uralkodók kultuszával van baj. Az a baj, ha csak az van. Ha nincs mellette reális, kivitelezhető terv. A megvalósítható tervhez pedig nagyon kell ismerni magunkat és a világot. E nélkül nincs továbbélés, nincs gyarapodás. Mondjuk úgy kurtán és leegyszerűsítőn: győzelem. Amit ma látok a Trianonban elszakított magyarlakta területeken, falvakban és városokban, az tényleg nagyon kevés kivételtől eltekintve elkese- rítő. Ezen nincs is mit magyarázni.

– *Érteni vélem, mire gondolsz, de azért engedj meg, hogy Kolozsváron élve itt és most olyan nagyon az elkeseredés ne telepedjen rám. A Trianon-traumát nem lehetett máig feldolgozni, mondd ugyanebben a könyvedben – túlvagyunk a centenáriumon is... Lehet-e egyáltalán kezdeni Trianonnal valamit, fel lehet-e dolgozni valaha?*

– Nincs olyan, hogy nem lehet vele mit kezdeni. Kell vele mit kezdeni. Két út van. Beledöglünk. Nem döglünk bele. Beszélni kell, de nem elegendő beszélni. Írni sem elegendő. Azt is kell, de az sem elegendő. Én író vagyok, hát írok. Olykor szónokolok is erről, természetesen azt a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermébe összecsiszított, százhusz, Magyarországra akkreditált diploma-

ta előtt. Néha ezt is kell, de ez sem elegendő. Semmi sem elegendő. Különösen a pontos és kíméletlen helyzetfelmérés. Különben meg sokan írtak, írnak, írunk erről. Szabó Magda, aki emberként állítólag nem volt éppen makulátlan, de mert nem ismertem, ezt én magam nem állíthatom, viszont azt igen, hogy nagy, nagyon nagy írónak tartom. Amúgy az ő önéletrajzeit is fenntartás nélkül elhiszem. Holott egy hőroina, egy Madame Münchhausen is kirajzoló- dik belőlük. Ő is írt Trianonról. Megdöbbsentően őszintén és erősen. Kapaszkodj meg, Esterházy *Harmonia Caelestise* is Trianonról szól. Lehet úgy olvasni. Valamire való magyar író nem tud úgy írni semmiről, hogy abban ne legyen benne Trianon. Ne legyen benne 1944. Tagadva vagy siratva, megértően vagy ellenségesen, mesébe menekülve vagy realistán, hazugul vagy önmarcangolva. Nem kikerülhető. Jó író mind- egy, mit ír, erről is ír. Ha a várandós feleségéről ír, és ki sem tekint a műben a szűk szobából, akkor is ott lesz, mert ott van a mindennap- jainkban. Mindannyiunknak. Viszont direkt módon nagyon nehéz. Mert az író nem akar plakátszöveget, gyűjtő propagandát írni. Tria- nonról pedig, szántszándékkal, konkrétan, na- gyon nehéz mást írni. Nemzetgyilkosságról nehéz jól írni. Finomítsunk, tegyük elfogadha- tóvá a megfontoltabbaknak is, a kedvükért ne- vezzük a nemzeti tragédiákat – Eliade kifeje- zésével – a történelem terrorjának. Trianon az, és emiatt nehéz műalkotásba gyömöszölni. Úgy mondom ezt, hogy tudok holokausztról, örmény népirtásról, ismerem a lengyelek má- sodik világháborús áldozatát, felületesen a kur- dok vagy akár a palesztinok szörnyű gondjait. A múlt iránt érdeklődőként tudom, hogy örökké, szünet nélkül tűnnek el népek és kultúrák. Most is, amikor éppen panaszkodom.

– *Akkor kritikusként újra támpontokat kere- sek: ha egybeolvassuk a különböző képes és írott köteteid, egy személyes Kárpát-medence-történe- lem, illetve a fentiekhez igazodva, egy Trianon- történet bontakozik ki általuk. Jól érzékelem? Mi*

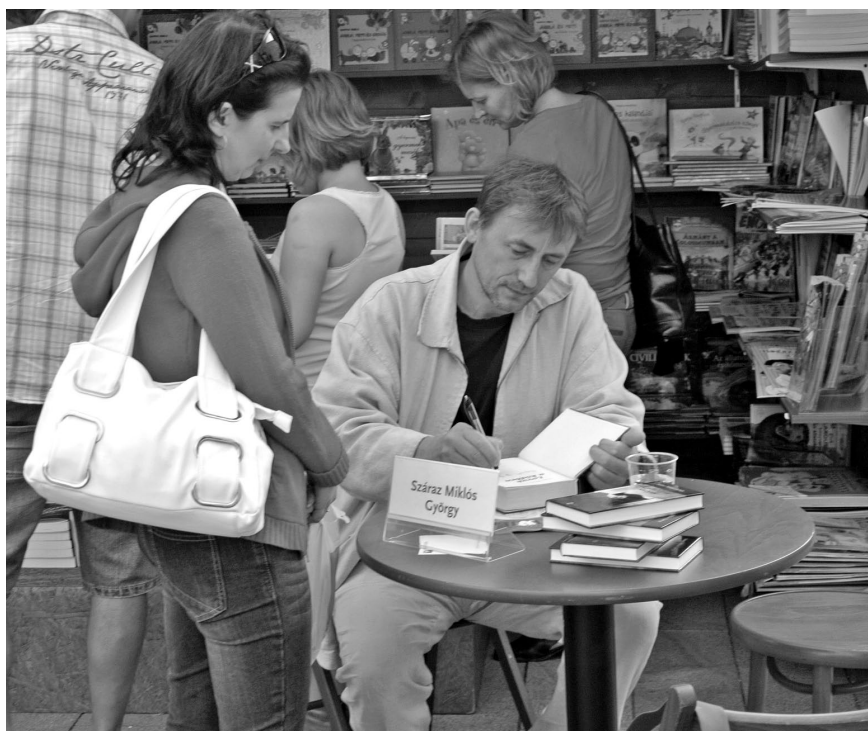
az, amit/akiket nem írtál meg, de meg szeretnéd írni?

– Örmények. Gyerekkorom óta vonzanak. Azt hiszem, tizennégy éves koromban Frank Zappára is azért bukkan-
tam rá, mert meg voltam róla győződve,
hogy örmény. Van egy lemeze, a címe
Transylvania boogie. Előtted van Zappa?

– Nem igazán, egy zöld borítójú kazet-
tánk volt tőle réges-régen, lám, az emléke-
zetben csak a szín marad meg...

– De látod az óriási, hosszú pátriárka
ormányát? Nem lehet más, gondoltam,
csakis erdélyi örmények leszármazottja.
Hamar elolvastam a *Musza Dag negyven
napját*. Valamikor általános iskolás ko-
rom vége felé került a kezembe egy Gink
Károly-album. Nagy fotós volt. Fényké-
pész unokabátyám még kezdő volt az
MTI-ben, Gink úgy ötven körül járt, és
ajándékozott neki a frissen megjelent
Örményország könyvéből egy példányt.
Emlékszem, ahogy elbűvölve lapozga-
tom az unokabátyám díványán. Bibliai időket
idéző kőfalak, varázslatos hegyek. A leszerelé-
sem után tiszteletbeli örménnyé fogadott egy
lány. Erdélyben történt, a királyi vadászok
kutyatenyésztőiről elkeresztelt Ebesfalván. A
mai Erzsébetvárosban. Örménynek mondta
magát, de olaszos neve volt. Marcellának hívták.
Az örményeket megírhatnám egyszer. Kőrösi
Csoma Sándor is egy izgalmas, igazi kárpát-
medencei történet, igaz? Székelyföld, Nemere,
Tibet, Himalája. Régóta érlelődik. Van törté-
netem a Budai Várról is. Egy spanyol íróné. Egy
andalúziai férfi, aki céltudatosan utazik ide az
Alhambra vörös falai alól. Ide, a Vízivárosba
meg a Krisztinavárosba, a vár szoknyájára. Te-
kereg a vár utcáin. A kazamatákban. Keres va-
lakit vagy valamit.

– *Alhambrához, Andalúziához mindjárt vissza-
térek. De még egy kicsit maradjunk az örmények-
nél. A Musza Dag nekem is nagy olvasmányélmé-
nyem, később Atom Egoyan filmjeiből lesz ismerős*

Dedikálás a pécsi könyvnapokon 2012-ben

*az a táj, amiről beszélsz. Erdélyi örmény lányt em-
lítesz, s tudom, nem csak rokoni kötelékek okán
jártál kora ifjúkorodtól Erdélyben – az előbb azt
mondtad, elkeserítő, amit a határon túli területe-
ken látsz: igaz ez az örményekre is? Mennyire vál-
tozott napjaink Erdélye ahhoz a képhez képest,
amit tizenévesként tapasztaltál? Mennyire voltál
egyébként akkoriban bejáratos az erdélyi irodalmi
körökbe, kikkel találkozottál?*

– Szégyenletesen keveset tudok az örmé-
nyekről. Hagyjuk is, mert csak lebukok. Erdély
metamorfózisa? Azt is gondolhatjuk, hogy épp-
úgy állandó, mint bármelyik országé vagy népé.
Az az Erdély, amit az 1970-es években bebaran-
goltam, már nem létezik. De nem létezik az
a Magyarország sem. Az a magyar falu. A pa-
raszt vagy polgár. Szerencsére az elvtársak sem
léteznek. Az értelmiség. A magyar munkás.
Nem ismerem az országot sem. A határon túl
mindez, a vélt és valós változás még nehezebb.
Mert nem önmagunk romboljuk vakon és osto-

bán önmagunkat, hanem erőszakkal rombolnak minket. És ez fáj.

Nem voltam bejáratos az erdélyi irodalmi életbe. Meg semelyik másikba sem. Ismertem sokakat, mert elkerülhetetlen volt, bár sokszor elpucoltam otthonról, ha tudtam, hogy apám barátai jönnek hozzánk. Ismert színészek, rendezők vagy írók. Örökké mégsem tűnhettem el. Voltak, akiket a magam jogán szerettem. Úgy éreztem. Páskándi Gézáat például. Örülök, hogy ismertem Kós Károlyt, hogy fuvaroztam Ottlikot. De sosem szerettem azt a böhöm szánkót, amit Bessenyei Ferencről kaptam ajándékba. Korábban a lányaié volt. Én sportos, könnyű, villámgyors vasszánkóra vágytam. Kerültem a szüleim barátait. Bácskai Verát is szerettem. Remek történész volt. És a férjét is, Tánczos Gábort. Igen, a Petőfi Kör titkára volt, aztán Nagy Imréékkel Snagovban. A lányuk idősebb nálam. Miatta úsztam egy ideig sportszerűen. Kölyök-koromban szerelmes voltam belé. Titokban. Erdélyben, amikor már egyedül utaztam, úgy értem, nem a szüleimmel, tizenöt-tizenhat évesen, ahogy megérkeztünk Kolozsvárra, mindig felugrottunk Kányádiékhoz. Rántottát süített nekünk. Apám még itthon a számba rágta, hogy nem beszélni náluk semmi politikáról, nem szidni a rendszert, a románokat, nem ragadni le hosszan, semmiképpen nem fogadni el szállást. Mert nekik lenne bajuk belőle. Mert figyelni őket a Szeku. Mert lehallgatják őket. Így hát én jobban ismertem a pásztorokat, a kazánosokat, a favágókat, erdészeket, akik szállást adtak, meg a kocsisokat és a teherautósofőröket, akik felvettek minket, ha stoppoltunk, mint az írókat.

– *Erdély mellett regényeid, így például a Lovak a ködben egyik helyszíne Felvidék, Selmechánya, s ugyancsak Felvidéken járunk az Ezüst Macskában is. De az Elpatkolsz, szívem, mint a pintyben Andalúziát, Tibetet vagy a Vízivárost is megidézed – miért fontosak számodra, hogy lokalizálhatóak legyenek a történeteid? Hol van az a hely, ahol a leginkább otthon érzed magad – vagy amelyik álmaidban visszatér?*

– Nem fontos. Csak így működik. Az *Osztokodók* helyszíne a Víziváros. Az *álmavadászé* is. Mozognak a szereplők, de mint az állat- vagy madárvilágban, legyen a szülőhely vagy a költőhely az otthon. Oda térnek vissza. De nem tudatosan akartam. Megjelent a fejemben a helyszín, és én elfogadtam. Persze, lehet máshogy is. Mondok egy példát. Régóta gondolkodom rajta, hogy egyszer meg kéne írnom Tókécs László történetét. Nem az életét. Csak a temesvári utolsó öt-hat napot. Úgy tizenöt éve kértem tőle találkozót is. Nem azért, hogy kérdezzem, hogy megtudjak tőle valamit. Azért, hogy lássam. Hogy legyen velem egy térben. Meg is mondtam neki, hogy nem névvel, nem Temesváron, nem Romániában, nem magyarok és románok, nem így képzelem. Mint egy görög drámát. Úgy képzelem. A találkozó után gyalog mentem haza, végig az Andrássy úton, Lánchídon, a Váron. Törtem a fejem. Otthon, másnap hajnalban, leírtam egy mondatot. Egy kisregény kezdőmondatát. Az azóta is ott van. Várja a folytatást. Ahogy én is várom. Komor, fekete regényt látok. Kurtát, de ólomtömöret. Antigoné, Oresztész, Kreón, Iphigenia. A napokban beszéltem valakinek ugyanerről, nem is tudom, kinek és minek kapcsán. A hübriszről. Hogy Trója elpusztul, Agamemnón győz, a görög dráma kara mégsem a Priamosz-ház bukásáról, hanem az Arteusz-ház végzetéről dalol. Ilyennek érzem. Semmi leírás, semmi táj, semmi konkrétum. Konkrét, kézzel fogható a fenyegetés. A rettegés. A kinttartás és szembeszegülés. A törvény. A vérboszszú. A helytállás. Egyetlen színt látok. Vöröset. Meg látok feketét és fehérét, mindkettő gyaaszt jelent. Szóval, valójában nem fontos a helyszín, de közben mégis sokszor nyúlunk az ismerős helyszínekhez. Gyakran gyerekkori helyszínekhez.

– *Állítólag az első mondat a legnehezebb... A tragédia elképzelhetetlen katarzis nélkül. Kíváncsi vagyok, ebben a helytállás-történetben számodra mi okozza a bukást és a katarzist – főként, ha nem konkrétumokkal, tájjal együtt képzeled.*

– Nem mindig a legnehezebb. Néha megdöbentően könnyű. Csak el kell hinni. Merni kell elfogadni. Az viszont igaz, hogy az első mondat mindent meghatároz. Én is kíváncsi vagyok, hogy ha egyszer arra ébredek, hogy ezt kell írnom, akkor mi lesz belőle. Most én sem tudom.

– „Honnan tudnám, mikor kezdődik el egy könyv? Az első betűvel. Az első sorokkal? Az elhatározással? Egy képpel? Egy fájdalommal?” – az idézet Az álomvadászból származik. Tökés törté-

netének megvan az első mondata, de ez egyelőre nem elegendő ahhoz, hogy regény szülessen. Hogyan kezdődik el egy regény? Egy szusszra? Gondos előmunkálatokkal? Álomnaplókkal kiegészítve?

– Végül is az első leírt szóval kezdődik minden írás. És a mögött az első szó, első mondat mögött sok minden lehet. Friss emlék vagy nagyon régi. Fájdalmas vagy örömteli. Történet, kaland, érzés. Egyetlen alak, aki valamiért megragadt az emlékezetünkben. Egy órája vagy öt-

Portréfilm-forgatás, beszélgetőtárs Völgyi Tóth Zsuzsa, 2020 nyarán (fotó: Halász Gábor)

Zsuzska, Zsuzsa, Jutka és én, 2020 januárjában, Szicíliában

ven éve. Virginia Woolf esszéit olvasom éppen. Ő vajon hogy kezdett el valamit? Ő, aki úgy érezte, hogy korának angol vagy európai embere már nem volt képes tiszta érzésekre. Nem volt képes átélni szerelmet, gyászt, az ősz szépségét és szomorúságát. Mert sosem maradt magára a világgal. Mert háborúk, gyilkosságok, természeti katasztrófák vették körül. Nem közvetlenül, hanem a hírekből. A távírdák, a rádió, az újságok. Száz évvel ezelőtt érzett így. Nem tudom, hogy igaza van-e, de nagyon izgalmas. Hogy tudunk-e úgy írni, mint a régiek. Tudunk-e úgy olvasni? A gyerek- és iskolapszichológusokat hallgatva igaza volt. És Krúdy? Hogy kezdett el egy írást? Törte a fejét? Ő, aki azt az álomvilágot, amelyben élt, olyan realistán jelenítette meg, mint senki más. A magyar prózában nem ismerek senkit, aki nála közelebb jutott volna ahhoz, amit Proust vagy Joyce is el akart érni. Krúdy szövete olyan sűrű, mint egykünké sem. Nincs törvény. Persze, hogy töröm a fejem. Vannak elképzeléseim. Igyekszem megtervezni a jövőt. Nem az életről, hanem az írásról beszélek. Hogy mikor és mit írjak. Aztán nem azt írom, amit eltervezek. Vagy ha mégis, akkor nem úgy, ahogy terveztem. Régen azt

hittem, ez baj. Hagyom magam eltéríteni. Nem vagyok elég kitartó, következetes. Aztán belenyugodtam. Elfogadtam, hogy így működik. Elgondolok valamit, mert valahogy el kell kezdeni, aztán más lesz, ami nem hogy nem baj, hanem a folyamat része. Nem eltérülök, hanem akkor találom meg, akkor formálódik meg az igazi. De ez már így túl bonyolultnak tűnhet. Pedig ennél is bonyolultabb. Igazából nem törődöm ezzel.

Demeter Zsuzsa

Demeter Zsuzsa
(1977, Szentegyháza)
kritikus, irodalomtörténész,
Kolozsváron él